

MAKEDONYADAKİ OSMANLI EVRAKI

Turan GÖKÇE*

Makedonya'daki Osmanlı Evrakı, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 29, Ankara, 1996, XVIII + 229 s., ISBN: 975-19-1305-5.

Yıllarca ihmal edilmiş olmasına rağmen, 1984'de Başbakanlığa bağlı *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü* çatısı altında yeniden organize edilmesiyle birlikte, kendi bünyesinde istihdam etmiş olduğu elemanlarla başlattığı geniş çaplı tasnif, kataloklama ve yayın çalışmalarıyla Türkiye'deki arşiv malzemesini değerlendirmeye çalışan Osmanlı *Arşivi Daire Başkanlığı!* mn son yıllarda, asıl takdir edilmesi gereken faaliyet alanlarından birisi de, Devlet'in dağılmasıyla birlikte Türkiye dışında kalmış olan Osmanlı evrakının katalok ve önemli bir kısmının mikrofilm, fotokopi ve benzeri imkanlarla Türkiye'ye kazandırılması yönündeki projelerdir. Bu doğrultuda evvelâ, İstanbul'da bulunmakla beraber, millî kültür zemininden uzak ve târih şuurundan mahrum bâzı görevlilerin ihmaliyle, 1931'de hurda kağıt niyetine Bulgaristan'a satılan arşiv malzemesi ele alınmış ve yapılan çalışmalar sonucunda yayınlanan iki eserle *{Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı yayını, Ankara, 1993; Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını, Ankara, 1994.}*, Türk arşivciliği bakımından tam manâsıyla bir fecaat arzeden durum kısmen de olsa telâfi edilmeye çalışılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı öğretim Üyesi.

Bu alanda ikinci Önemli adım, fethinden itibaren beş asrı aşan zaman zarfında Balkanlarda, Yahya Kemâl'in "*Firuze kubbelerle bizim şehrimizdi o, yalnız bizimdi, çehre ve ruhuyla bizdi o*" dediği ve "*Bursa'nın Şar dağında devamı!*" olarak gördüğü Üsküp gibi nice şehir ve kasabalarında Osmanlı-Türk kültür ve medeniyetinin en iyi sergilendiği alanlardan birisi olan Makedonya'da atılmıştır. Ohri ve Manastır'da bulunan bâzı mahallî evrak dışında, Makedonya'daki Osmanlı arşiv malzemesinin tamâmı, 1951 yılında Üsküp'de kurulmuş olan *Makedonya Devlet Arşivi Merkezi* 'nde toplanmıştır. Uzun yıllar, yeteri kadar değerlendirilememiş olan bu malzeme, zaman içerisinde tasnif edildikten sonra 1991 yılında *Makedonya Arşivi Türkçe Arşiv Dizi ve Koleksiyonlar Kılavuzu* adı altında Makedonca ve Türkçe olarak yayınlanmış olan bir arşiv kılavuzuyla ilim âlemine takdim edilmiştir.

Türkiye ile eski Yugoslavya arasında 1990 yılında imzalanmış olan protokol ile birlikte sözkonusu arşivle ilgilenmeye başlayan Osmanlı Arşivi Dairesi, ilk etapda, 1991 yılında yapılan çalışmalar sonucunda 101 adet *Manastır Şer'iyye Sicili*, 356 adet *ferman, berat, buyuruldu* ve *vakfiye* mikrofilm ile 6250 adet belge fotokopisini Türkiye'ye kazandırmıştır. Kısa zamanda, bu arşiv malzemesinin tasnif ve kataloglama çalışmalarının bitirilip, araştırmacıya arzedilmesinden sonra, 27 Haziran- II Temmuz 1995 tarihleri arasında Türkiye'den gönderilen iki kişilik bir arşiv heyetiyle yapılan çalışmalar sonucunda 10.551 adet mikrofilm ve fotokopi ile 195 adet fotoğraf Osmanlı Arşivi'ne kazandırılmıştır. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın Makedonya'daki arşiv malzemesi ile ilgili çalışmaları, 1996 yılında, böyle bir yazının yazılmasına vesile olan *Makedonya'da Jâ Osmanlı Evrakı* adlı eserin yayınlanmasıyla tamamlanmıştır.

Esasen, yukarıda da zikredilmiş olduğu üzere, 1991 yılında Makedonya Devlet Arşivi Merkezince hazırlanmış olan Makedonya Arşivi Türkçe Arşiv Dizi ve *Koleksiyonlar Kılavuzu* 'ndan hareketle hazırlanmış olan katalog mâhiyetindeki bu eser, Önsöz (s.V-yi), *Sunuş* (sVII-XVII) ve Makedonya'nın Osmanlı hakimiyetindeki dönemiyle ilgili genel bir değerlendirmenin yer aldığı. Birinci *Bölüm* olarak verilmiş olan *Giriş* (s.3-17) ile birlikte toplam dört bölümden meydana gelmiştir.

İkinci bölümde. "*Makedonya Arşivinde Bulunan Osmanlı Dönemi Arşiv Malzemesinin Bugünkü Durumu* " başlığı altında, Makedonya Devlet Arşivi Merkezi'nde bulunan evrakın katalogu verilmiştir. Burada, XV-

XIX. asırlarda Osmanlı mahallî ve mülkî idarelerinin çeşitli birimlerine ait belge ve defter serîleri "*tasni/siz* " ve "*tasnifli*" olmak üzere iki grupta mütâlâa edilmiştir. Evvelâ, "*tasnifsiz belgeler* " olarak, Üsküp dışında bâzı mahallî arşivlerdeki tasnif ve katalog işlemleri yapılmamış malzemeye işaret edilmiştir. Bu cümleden olarak, "*Ohri Bölge Arşivi* " nde Osmanlı döneminden kalma 20 dosya içerisinde yaklaşık 15.000 belge ve 350-400 tanesi yazma olmak üzere, toplam 2.000 civarında kitap bulunduğu belirtilmiştir.(s.22)

"*Tasnifli Belgeler* " ise, yukarıda zikredilmiş olan kılavuzdan hareketle, "*belge* " ve "*defter* " serîleri olarak iki kısımda verilmiştir. "Belge Serîleri"nin verildiği ilk kısımda, evvelâ. Belediye, Kaymakamlık. Jandarma, Mâliye ve Tapu dâireleri gibi "*Mahallî ve Mülkî İdarenin Evrakı!* " , serî adı, kapsadığı yıllar, dosya sayısı, vesîka sayısı, varak sayısı ve muhteva özetleri ile birlikte kaydedilmiştir, (s.22-25) Bunu takiben, yine aynı düzen içerisinde, "*Fermanlar, Beratlar, Vale/iyeler*" ve "*Bitıryıddular*" verilmiştir, (s.26-45)

"Defter Serîleri"nin verildiği ikinci kısımda, evvelâ. Manastır, Florina (Fırınlı), Resne, Pirlpe, Prespe, Kunişova, Ohri, Kirçova ve Selvice'nin "*Osmanlı Dönemine Ait Tapu Kütükleri*" kaydedilmiştir, (s.46-50) Bunu takiben, Makedonya'daki Osmanlı evrakının en önemli kısmını teşkil eden "*Makedonya Arşivi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Kadı Sicilleri*" verilmiştir. Bu cümleden olarak, Manastır kazasına âit, 1607-1927 yıllarını kapsayan 185 adet Şer'iyye Sicili kaydedilmiştir. Ayrıca, 2'si Debre(1904-1905), 1'i Ohri(1904-1907), 1'i Pirlpe(1830-1833), 4'ü Kalkandelen(1899-1912) ve 2'si de İştîp kazasına âit olmak üzere toplam 10 deftere daha işaret edilmiştir.(s.50-55) Bu kısımda ayrıca, 59 "*Üsküp Belediye Defteri*", 2 "*Pirlpe Belediye Defteri*", 14 "*Pirlpe Mâliye Dairesi Defteri*" ve 3 "*Pirlpe Tapu Dairesi Defteri*" kaydedilmiştir, (s.56)

Bu bölümün "*Haritalar*" alt başlığını taşıyan üçüncü kısmında, Makedonya Arşivi'nde bulunan Türkiye ve Türk tarihi ile ilgili haritaların listesi verilmiştir.(s.56-66) Dördüncü ve son kısımda ise, Manastır Bölge Arşivi'nde muhafaza edilen fotoğraf koleksiyonu ile Üsküp Üniversite ve Halk Kütüp hanesi'nde toplanmış olan Makedonya'daki Osmanlı döneminden kalma Türkçe, Arapça ve Farsça yazma ve matbu eserler zikredilmiştir, (s.66-67)

Üçüncü bölümde, "*Osmanlı Arşivi'ne Kazandırılan Makedonya'daki Türk Varlığıyla İlgili Fotokopi, Fotoğraf ve Mikrofilmler*" başlığı altında,

evvelâ, 1991 yılında Makedonya Arşivi'nde yapılan çalışmalar sonucunda, fotokopi yoluyla Osmanlı Arşivi'ne kazandırılan ve analitik yöntemle yeniden tasnif edilmek suretiyle 1992'de hizmete sunulmuş olan "*Makedonya Arşivindeki Osmanlı Dönemine Ait Arşiv Malzemesinin Katalogu*", 1995 yılında alman malzemenin de ilâvesiyle yeniden düzenlenmiştir, (s. 71-87) İkinci olarak, Makedonya Manastır Tanh Arşivi'nde bulunan ve kronolojik esâsa göre sıralanmış olan 237 fotoğraf ile ilgili ayrıntılı bir liste verilmiştir, (s.88-109) Ayrıca, 179'u Osmanlı Arşivi'ne kazandırılmış olan bu fotoğraflarla ilgili bir de indeks hazırlanmıştır.(s. 110-114)

Bu bölümün son kısmında ise, Osmanlı Arşivi'ne mikrofilm olarak getirilmiş olan malzeme verilmiştir. Bu cümleden olarak, Türkiye'ye kazandırılmış olan en önemli kolleksiyon, yukarıda da zikrolunduğu üzere, 1607-1927 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden 185 adet *Manastır Şerit/ye Sicili* olmuştur. Ayrıca, Makedonya Arşivi'nde "*Özel Belgeler Kolleksiyonu*." seri adıyla tasnif edilmiş olup, 356 pozitif poz halinde Osmanlı Arşivi'ne kazandırılmış olan ferman, berat, vakfiye ve buyruhdular belirtilmiştir, (s.115) Son olarak da, Makedonya Arşivi'nde "*Üsküp Belediye Yönetimi*" başlığıyla tasnif edilmiş olan "*Üsküp Belediye Defterleri*" neleri mikrofilmi alınan 1881- 1902 tarihlerini kapsayan 23 defterin listesi verilmiştir, (s.115-116)

Dördüncü ve son bölümde ise, "*Makedonya Arşivlerindeki Osmanlı Dönemi Belgelerine Bir Örnek*" başlığı altında, evvelâ Üsküp'ün köylerine âit H.1324/M.1908 tarihli *Meclis-i Mebusan Seçim Defteri*' nin ikinci cildindeki Müslüman nüfusla ilgili bölümlerin transkripsiyonu verilmiştir. Bu cümleden olarak, 89 köyde meskûn, 7.320'si Müslim, 8.824'ü gayr-ı Müslim olmak üzere toplam 16.144 Osmanlı vatandaşı kaydedilmiştir, (s.119-218) İkinci kısımda ise, transkripsiyonu yapılan defterden fotokopi ile örnek sâhifeler verilmiştir.(s.219-229)

Sonuç olarak, yaklaşık beş asırlık bir zaman diliminde, ilgili bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti ile Türk kültür ve medeniyetine mahallinde şehâdet eden "*Makedonya'daki Osmanlı Bvraki*" ile ilgili bu çalışmalarla, Türkiye dışındaki Osmanlı arşiv malzemesinin araştırılarak tesbîti ve kısmen de olsa Türkiye'ye kazandırılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bu projenin, Balkanların diğer kesimlerinden, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkasya'ya kadar genişletilmesi ümidiyle, bu çalışmalarla emeği geçen bütün Osmanlı Arşivi mensuplarını tebrik ediyoruz.